

Brańsk

Brańsk, to miasteczko w zachodniej części powiatu bielskiego województwa podlaskiego, malowniczo położone nad rzeką Nurzec, przy trasie z Warszawy do Białowieży.

Okolice brańskiego Zamczyska (fot. B. Komarzewski)

Pierwszy raz człowiek zawędrował na te tereny już w schyłkowym paleolicie. W pobliżu miasta odkryto wiele stanowisk archeologicznych potwierdzających ciągłość osadnictwa przez cały okres starożytny. Szczególnie cenne znaleziska to neolityczne groby kultury amfor kulistych, najstarszy w tej części Polski pochówek szkieletowy oraz skarb ozdób brązowych kultury łużyckiej.

Zaczątkiem miasta było zbudowane w widłach rzek Nurzec i Bronka w X/XI w. grodzisko, zwane dzisiaj „Zamczyskiem”.

Na wschodnim skraju miasta znajduje się historyczne uroczysko zwane „Kumat” – uchodzące za miejsce bitwy wojsk polskich, dowodzonych przez księcia Bolesława Wstydliviego, z Jaćwingami pod dowództwem Komata w 1264 r. W pobliżu grodziska rozwijały się osady rzemieślnicze, niszczone przez najazdy Rusinów, Jaćwingów, Mazowszan i Litwinów, a w XIV w. głównie przez Krzyżaków. Z I połowy XV w. pochodzą pierwsze zachowane dokumenty wzmiankujące Brańsk jako centrum bliżej nieznanego włości, zarządzanej przez namiestnika wielkiego księcia litewskiego. Wówczas Brańsk aktywnie uczestniczył w handlu drewnem z Gdańskiem. Dogodne położenie przy trakcie z Krakowa na Litwę oraz przy granicy z

Mazowszem, powodowało wzrost znaczenia Brańska. W latach 1440-1444 przejściowo wchodził w skład Mazowsza i był stolicą ziemi. Osiemnastego stycznia 1493 r. w Wilnie z rąk wielkiego księcia litewskiego Aleksandra Jagiellończyka, Brańsk otrzymał jako pierwsze miasto na Podlasiu pełne miejskie prawo magdeburskie.

XVI wiek był wyjątkowo pomyślny w dziejach Brańska, miasta królewskiego. Szczególnie mocno zaznaczyła się tutaj działalność króla Zygmunta I i jego żony królowej Bony. Przykładowo król w 1532 r. rozpoczął ponad 270-letnią tradycję brańskich sejmików szlacheckich. Bona pomogła zaś mieszczanom uwolnić się od wyzysku wojewody wileńskiego Olbrachta Gasztołda, skutecznie przeciwstawiła się pomysłowi przeniesienia sądów ziemskich z Brańska do Tykocina, w 1550 r. ufundowała szpital Świętego Ducha i przytułek dla ubogich.

W 1562 r. w Brańsk liczył około 1800 mieszkańców, było 10 ulic, dwa rynki, dwa kościoły katolickie z cmentarzami, szkoła parafialna, cerkiew prawosławna (od końca XVI w. do 1839 r. unicka) z cmentarzem, ratusz miejski, dwór królewski, przytułek ubogich, młyn wodny o trzech kołach, browar, słodownia.

W 1569 r., w czasie unii lubelskiej, mieszczanie brańscy jako pierwsi z Podlasia z własnej inicjatywy prosili króla o włączenie Brańska do Korony, co Zygmunt August powitał z zadowoleniem, wydając mieszczanom specjalny przywilej. Pomyślnie w tym czasie rozwijała się w brańskim starostwie grodowym gospodarka folwarczna. Znaczne nadwyżki w produkcji zboża eksportowano do Gdańska. Starostami brańskimi w XVI-XVIII w. byli m.in. Leśniowolscy, Bogusław Radziwiłł, Branicy i Starzeńscy. Rozkwit w II poł. XVI i I poł. XVII w. przeżywało rzemiosło. W mieście funkcjonował cech szewców i garbarzy, liczne grono tworzyli także garncarze, tracze, piekarze i handlarze solą.

Brańsk z lotu ptaka (fot. Urząd Gminy Brańsk)

Wypadki, które zaszły jesienią 1628 r. w Brańsku, odbiły się głośnym echem w ówczesnej Rzeczypospolitej. Źródłem tego było skazanie na śmierć przez sąd grodzki i egzekucja 26 szlachciców – banitów, którzy dopuścili się na Podlasiu licznych mordów i gwałtów. Egzekucji w ciągu jednego dnia dokonał kat miejski, co było absolutnym rekordem Polski. Zręczność kata była przyczyną powstania przysłowia: „A bodaj cię kat brański oprawił”.

Kres pomyślnego rozwoju gospodarczego miasta to lata wojen w II połowie XVII i początkach XVIII w. Miasto zostało w znacznym stopniu zniszczone. Jednak w lustracji z 1662 r. odnotowano: „Miasto Brańsk ziemie bielskiej metropolis, w którym sądzą się Roki ziemskie i grodzkie i wszelkie zjazdy i sejmiki ziemie pomienionej odprawują się”. Wynika z tego, że mimo gospodarczego upadku, Brańsk utrzymał rangę administracyjnego centrum ziemi bielskiej, największej z trzech ziem województwa podlaskiego. Wysoka ranga administracyjna miasta powodowała, że gościło ono wielu królów Polski, możnowładców, polityków, ludzi kultury, m.in. Zygmunta Starego, Stefana Batorego, Łukasza Górnickiego, Bogusława Radziwiłła (starosta brański), Stanisława Poniatowskiego – obranego w 1761 r. na sejmiku w Brańsku posłem na sejm walny.

Miasto słynęło z poniedziałkowych targów i czterech dorocznych jarmarków. W XVIII i XIX w. funkcjonowała w Brańsku stacja pocztowa na trasie z Warszawy do Mitawy.

W latach ok. 1780-1817 pracował w brańskim archiwum ziemskim Ignacy Kapica-Milewski, znany archiwista i autor „Herbarza” szlachty podlaskiej i mazowieckiej.

Po trzecim rozbiorze Brańsk znalazł się pod zaborem pruskim. Miasto liczyło wówczas 1145 mieszkańców. Po traktacie w Tylży w 1807 r. Brańsk wszedł w skład zaboru rosyjskiego. Polityka zaborcy rosyjskiego spowodowała pozbawienie staropolskiego ośrodka administracyjnego wszelkich urzędów nadających mu rangę ponadlokalną. Brańsk zdegradowano do roli miasta nadetatowego.

W styczniu 1826 r. doszło w Brańsku do jedyne go na terenach Polski wystąpienia dekabrystów. Oficerowie i żołnierze stacjonującego tutaj batalionu saperów Samodzielnego Korpusu Litewskiego, odmówili złożenia przysięgi na wierność carowi Mikołajowi I. Bunt stłumiono, a przywódców po złagodzeniu wyroków śmierci zesłano na Syberię. Brańszczanie aktywnie uczestniczyli w zrywach narodowych w 1830 i 1863 r.

Druga połowa XIX w. to czas intensywnego rozwoju demograficznego miasta, głównie za sprawą coraz liczniej osiedlających się w Brańsku Żydów, którzy w 1852 r. utworzyli własną gminę – kahał. W 1807 r. Żydzi stanowili 7 proc. ogółu mieszkańców, a w 1897 r. już aż 58 proc. spośród 4087 mieszkańców miasta (35,3 proc. katolików, 6,3 proc. prawosławnych, około 0,4 proc. innych).

Na początku XX w. w Brańsku był kościół katolicki, cerkiew prawosławna i aż sześć żydowskich domów modlitwy. W latach 1906-1920 mieszkał i pracował tutaj rabin Szymon Szkop, jeden z ówczesnych największych znawców judaizmu.

Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (fot. B. Komarzewski)

Znaczne zniszczenia spowodowała w Brańsku I wojna światowa. Przez miasto przeszły wojska rosyjskie i wiele osób ewakuujących się w głąb Rosji. Do połowy lutego 1919 r. miasto znajdowało się pod okupacją niemiecką. W czasie wojny polsko-sowieckiej, 30/31 lipca 1920 r. w Brańsku odbyła się bitwa. Miasto 18 sierpnia 1920 r. wyzwolił 1. pułk piechoty legionów.

Według danych statystycznych z 1921 r. Brańsk liczył 3725 mieszkańców (58 proc. Żydów, 40 proc. Polaków, 2 proc. inni) i był trzecim pod względem liczby ludności miastem południowej części województwa białostockiego. W Brańsku był kościół rzymskokatolicki, nieczynna cerkiew prawosławna i sześć żydowskich domów modlitwy. Brańsk odzyskał rangę ośrodka handlowego dzięki ożywieniu poniedziałkowych targów. Miasto słynęło głównie z handlu końmi. Aktywnie działał oddział Polskiego Czerwonego Krzyża prowadzący szpital miejski im. Królowej Belgijskiej, OSP prowadząca orkiestrę dętą, Kasa Stefczyka, wzięciem cieszyły się brańskie dywany dwuosnowowe z lokalnej fabryki. Funkcjonowało tutaj wiele innych organizacji społecznych i zakładów rzemieślniczych. Łatwy kontakt z Warszawą i Białymstokiem umożliwiały kursujące z Brańska Podlaskie Linie Autobusowe. W 1938 r. miasto liczyło 4594 mieszkańców.

Siódmego września 1939 r. w trakcie niemieckiego nalotu zniszczone zostało centrum miasta, 25 września 1939 r. Brańsk zajęli Sowieci, którzy włączyli miasto do Republiki Białorusi. Represjami do czerwca 1941 r. objęto kilkaset osób, w tym około 120 zesłano na Syberię. W czerwcu 1941 r. Brańsk zajęli Niemcy. W listopadzie 1942 r. około 2000 Żydów stłoczonych w

getcie hitlerowcy deportowali do Treblinki i tam zgładzili. Na terenie getta Niemcy utworzyli obóz pracy przymusowej dla młodych Polaków. Okupanci wycofując się w końcu lipca 1944 r. spalili kościół, most i elektrownię miejską. W sierpniu na skutek prowokacji sowieckiej w Brańsku uwięziono skoncentrowane tutaj władze Armii Krajowej obwodu Bielsk Podlaski.

W trakcie II wojny światowej miasto uległo zniszczeniu w 35 procentach. W 1946 r. Brańsk liczył tylko 2542 mieszkańców. Do początków lat 50. miasto było silnym ośrodkiem ruchu oporu wobec nowej władzy „ludowej” (głównie AK– Wolność i Niezawisłość – np. „Łupaszka” z Lechem Beynarem, znanym później jako Paweł Jasienica, oddział „Huzara” i inne grupy, np. Narodowe Siły Zbrojne), w wyniku czego celowo hamowano rozwój miasta.

Miejscową ludność zawsze cechował szczególny patriotyzm. Po 1970 r. nastąpił powolny rozwój Brańska, niebawem zahamowany administracyjnym połączeniem miasta i gminy w jeden organizm. W 1977 r. miasto zdobyło główną nagrodę w ogólnopolskim konkursie „Mistrz Gospodarności”. W 1992 r. staraniem mieszkańców doprowadzono do secesji miasta i gminy. Od tego czasu daje się zauważyć stopniowe nadrabianie zaległości. Zostało utworzone liceum ogólnokształcące, wybudowano oczyszczalnię ścieków z siecią kolektorów sanitarnych, stadion miejski, halę sportową, zwodociągowano pozostałe ulice, ulepszono nawierzchnie części ulic. W planach jest budowa zalewu.

Brańsk liczy obecnie 3800 mieszkańców (według stanu na 30 czerwca 2016 r.). Miasto dysponuje rozległymi terenami (3243 ha, w tym 875 ha lasów) oraz czystą rzeką Nurzec. Ludzie są tutaj gościnni, określani przez innych jako ambitni i konsekwentni. W okolicy o samym mieście mówi się, że „w Brańsku, żyje się po pańsku”.

Do zwiedzenia: wczesnośredniowieczne grodzisko, kościół (1862 r.), drewniana cerkiew (XIX w.), drobnomieszczańska zabudowa (XIX-XX w.), kapliczki (XIX w.), cmentarze (katolicki z 1852 r., prawosławny z 1803 r. i odrestaurowany żydowski z 1820 r.).

Brańsk jest doskonałą bazą dla wycieczek samochodowych, rowerowych i pieszych. W okolicy do zwiedzenia: Drohiczyn (50 km), Ciechanowiec (skansen, 23 km), Hodyszewo (sanktuarium Maryjne – 12 km), Rudka (zabytkowy pałac i kościół) i rezerwat przyrody „Koryciny” (7-12 km), Domanowo (drewniany kościół z XVIII w. – 7 km), Białystok (50 km), Tykocin (synagoga, barokowa zabudowa – 50 km), Białowieża (75 km) oraz Grabarka (miejsce kultu prawosławia) i Mielnik nad Bugiem.

Zbigniew Romaniuk

Dodana: 11 styczeń 2017 08:41

Zmodyfikowana: 11 styczeń 2017 08:41

Copyright © 2001 - 2020 Samorząd Powiatu Bielskiego. Wszystkie prawa zastrzeżone.